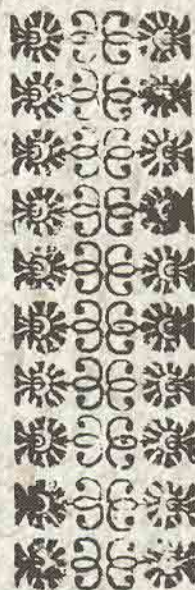

D O R O M B

Közköltészeti
tanulmányok I.

Nyomtatott 2012-dik Esztendőben.

„Wirtusfű Wirágból kötöm Wers Rósait”

Egy ismeretlen Berei Farkas András-nyomtatvány 1820-ból

Berei Farkas András (1770–1832. szeptember 13.), a XVIII–XIX. század fordulójának vándorköltője és alkalmi versszerzője nem szokványos életutat járt be.¹ Módszeresen kutató életműve az alkalmazott irodalom, a mesterkedő költészet és a világi tárgyú ponyvairodalom hármasságát, egymást részben metsző köreiben belül helyezhető el. Irodalmi önmeghatározását, alkotó módszerét, műfaji rendszerét és poétikai eszköztárát tudományos közleményekben és három kötetes monográfiában vizsgáltam meg.² A munkái könyvészeti feltárását tartalmazó bibliográfia bevezetőjében felhívtam a figyelmet a még számba nem vett, utolsó példányig megsemmisült, illetve feltételezhető Berei Farkas-nyomtatványokra. Ugyanitt a feltárt kiadványokat függelék követi, melyben megtalálhatók a példányból ismeretlen, szerző által tervezett, illetve az autobibliográfiák alapján feltételezhető, de példányból ismeretlen kiadványok felsorolása.³ A monográfia megjelenése óta eltelt öt évben mindössze egyetlen új,⁴ csupán az egyik oldalán

1 KNAPP ÉVA, „A Lói Tanács Zabolázója” I. Berei Farkas András vándorköltő élete és munkássága; II. Berei Farkas András munkáinak bibliográfiája; III. Berei Farkas András vándorköltő társadalmi kapcsolatai és irodalmi elhelyezése. Mutatók és javítások, Zebegény, Borda Antikvárium, 2007–2009 (a továbbiakban: KNAPP 2007–2009), itt: I; vö. Uő, Egy hódmezővásárhelyi vándorköltő viszonyai: Berei Farkas András élete és munkássága (1770–1832), Zebegény, Borda Antikvárium, 2007. Vö. még: Uő, Egy „rigmuscínáló világ tsaló”; Berei Farkas András (1770–1832), Papírlap, 1(2003), 5–12; Uő, Egy fantom „vándor nyomdász” a XVIII–XIX. század fordulóján: Berei Farkas András kiadói és terjesztői tevékenysége, MKsz, 119(2003), 18–41, 149–165; Uő, Popularitás és literátusság között: Berei Farkas András, a vándorpoéta és könyvtáros, Könyv és Könyvtár (Debrecen), 25(2003) [2004!], 179–247. Ugyanez önálló kiadványként, sorozatban: A Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtárának Közleményei, 241; Uő, A „rézmetsző poéta”: Grafikák Berei Farkas András életművében, Művészettörténeti Értesítő, 53(2004), 81–107; Uő, Berei Farkas András vándorköltő (1770–1832) és a tokaji bór, Bacchus földje – Képek Tokaj-Hegyalja múltjából, 2(2006), 85–96; Uő, Berei Farkas András versezete a hódmezővásárhelyi tűzvészről = BEREI FARKAS ANDRÁS, A kis Trója pusztulása, Zebegény, Borda Antikvárium, 2008, 17–22, 29–32.

2 KNAPP 2007–2009 (I. jegyzet).

3 KNAPP 2007–2009, II, 132–135.

4 Az újonnan előkerült nyomtatvány nem található meg a példányból ismeretlen, szerző által tervezett, illetve az autobibliográfiák alapján feltételezhető, de példányból ismeretlen kiad-

nyomtatott, folió formátumú, egy levél terjedelmű nyomtatványa került elő, mellyel kibővült a már számba vett 117 nyomtatott Berei Farkas-kiadvány.⁵ A fejlécként szokványos nyomdai cifrákból összeállított díszítősorral kezdődő, egyszerű, egyedi sajátosságokat nélkülöző nyomdai kivitelű egyleveles nyomtatvány tartalma, melyet egykorúan Toldy László őrzött meg gyűjteményében,⁶ betűhív formában a következő.

ványok felsorolásában. KNAPP 2007–2009, II, 132–135. Az unikum nyomtatványt Borda Lajos őrzi magángyűjteményében.

6 A nyomtatvány tetején és közepének jobb szélén a gyűjteményi pecsét szövege: „Toldy László könyvtárából”.

Országunk Tsillagja, ama nagy Rudnay
H. RUDNAY SÁNDOR ÜNNEPE
ÉNEKE.

(Esztergomban 1820ban 16. Majusban.)

Hogy ha az élő fák' beszélni tudnának
Rudnayı Sándorról azok is szólnának
Erdelyi Püspökből lett Ország Primássa
E Hazát fel tartó, és erős Atlássa.
Magyar Hazánk tíz esztendő's árva gyászszát vetkezi
Hogy a Nagy Rudnay Sándort Gyám Attyának nevezi
Az Erdélyi Nemes Haza így nyújta vigasztalást
Rudnayban a' kit fedez Rósa szín selyem palást
(irta Bétsben az Udvari Poéta.)

FŐ POSONY VÁROSA' ÉNEKE.

Hertzeg és Gróf Pálffy Excellenziaja
Magyar Nemzetünknek ékes Koronája
Vásonkői Zichi a Korona köve
Zászlója a melyet selyem Takáts szöve
Az ellenség előtt melyet lobogtatott
Vitézi pálmával meg jutalmaztatott
Nagy hazafi! nagy Gróf Langi Zichi János
Hazafi tisztiben dolga se hijános.
Hertzeg Eszterházy Miklós és Pál fija
Hertzeg Grasalkovich : mind nagy Hazafi a'
G. Eszterházy is fija a' Hazának
Koszorút nyujtnak itt az Ország' Attyának.

PRIMÁSI TZIMER' MAGYARÁZATJA.

A' Rósa szín palást jelent Hertzegséget,
Korona Fő Rangot, és nagy tisztességet
A' Ró'sa szín festék a' MártYROK' vére
A' kiknek a' JÉsus Koronát ígére
A' Medve ellenség Ördög, Világ, Pokol.
Ki ezeknek hódol örök halált okol.
De ki a' JÉsussal együt vitézkedik
Az Ördögön, Poklon, győzödelmeskedik.

A' Fél Hód, és Tsillag, e' két Égi jelek
 Fel váltják a' Nappalt a' setét Éjjelek.
 Esztergomnak szinte ma van új Hód tölte
 Égi örömökkal minket is bé tölte.
 Mintha Földiekhez jönné Égi Követ.
 A' kit száz ezerből álló Nép is követ.
 Mint az el fogyott Hód mi is meg ujjúlunk,
 Ő Hertzegségéhez a' midön járulunk.

SZINYEI FARKAS,⁷

Palatinalis Fő Udvari Poéta.

A három verset tartalmazó nyomtatvány szorososan kötődik Rudnay Sándor (1760. október 4.–1831. november 13.) esztergomi érsekhez, akinek személye több Berei Farkas-munkát ihletett.⁸ Ezek egyikéből, a Buda látképét ábrázoló rézmetszet kísérőverséből választottam a két személy kapcsolatára jellemző, címben olvasható idézetet.⁹ A patetikus, mesterkéltén egyénieskedő „tizenkét lábú” sor és a sajátos írásképpel kiemelt alliteráció egyrészt Berei Farkas András figyelemre „éhes” magamutogatására jellemző.¹⁰ Másrészt érzékletesen bemutatja a szerző Rudnay Sándor esztergomi érsekre mecénásként számító elképzelését.¹¹ Rudnay Sándor érseksége előtt Erdély püspökeként országszerte közismert bőkezű adakozó volt;¹² nem véletlen, hogy Berei Farkas András haláláig tőle várta poétai „nyugdíját”,¹³ amint ezt rézmetszetes portréja második és harmadik állapotát kísérő, önmagát bemutató versében közhírré tette: „Cárdinalis Eminentiája Ön-ajánlásából / fizetéssel nyugott Haza Poétája.”¹⁴

7 Berei Farkas András versszerzői névhasználatához l. Függelék az életpályához – Farkas András névhasználatára és önmegnevezéseire, KNAPP 2007–2009, I, 255–256.

8 KNAPP 2007–2009, II, 87, nr. II.73; 88, nr. II.74; 162, nr. VB15.

9 Uo., II, 162, nr. VB15.

10 Vö. *En Názó Poéta gyenge Tanítványa: Berei Farkas András irodalomelméleti nézetei* = „Nem sályed az emberiség!”... *Album amicorum Szörényi László LX. születésnapjára*, főszerk. JANKOVICS József, Bp., MTA Irodalomtudományi Intézet, 2007, 639–652. <http://www.iti.mta.hu/Szorenyi60/Knapp.pdf>

11 Ugyanebben a versben olvashatók a következő sorok is: „[...] terem belöllem pensió Poétát / Arról tudósítom Pesten a Diétát.” KNAPP 2007–2009, II, 162, nr. VB15.

12 1815-től volt erdélyi püspök. Többek között az erdélyi papi szeminárium férőhelyét 26-ról 50-re emelte, és saját vagyonából évente 16 000 forintot fordított szemináriumi célokra. 1816-ban az erdélyi éhínség idején megnyitotta magtárait és pénztárát a rászorulóknak.

13 Berei Farkas András már 1814-től használta az „Emeritus Juratus notarius” („nyugvó hites notárius”) melléknevet, ez azonban nem jelentett valóságos „nyugdíjat”, mivel hivatala nem volt. Az új formula használatára minden valószínűség szerint az ösztönözte, hogy közönsége előtt terhéssé vált a joggyakornokság további emlegetése. KNAPP 2007–2009, I, 49–50.

14 KNAPP 2007–2009, II, 164–165, nr. VB16/b, VB16/c.

A Rudnay Sándort köszöntő nyomtatvány készítésekor, 1819–1820-ban Berei Farkas András élete egyik legsúlyosabb válságát élte át. Vácott összeállította művei újabb jegyzékét, a „180 árkusból álló” életművet, melynek nyomdai megjelentetésére 4000 forintot szeretett volna összegyűjteni. Járt Pest-Budán, ahol 1819. június 21-én valószínűleg szemtanúja lehetett az apagyilkos gróf Beleznai Sámuel lefejezésének a Vérmezőn.¹⁵ Minden valószínűség szerint ebben az évben vendégeskedett a péceli kastélyban a földszinti könyvtárteremből nyíló, vándoroknak és költőknek fenntartott szobában gróf Ráday Pálnál, amint erre *Patens* című nyomtatványa egy példányában az autográf szerzői ajándékozó bejegyzése utal.¹⁶ Tervbe vette, hogy nevet változtat, és a Berei előnevet „a Szinyei Prédikátum”-ra cseréli. Járt Gyöngyösön, ahol állítása szerint újra meg akart nősülni. Ennek érdekében Pozsonyban azt kérte Galántai Esterházy Miklós hercegtől, hogy a gyöngyösi Somos utcában lévő két háztelket, melyek után Kisné és Árva Horváth Juliánna adózik, a herceg „inscribálni méltóztatna részemre”. Esterházy állítólag neki ajándékozta a két telket, de amikor Farkas az esküvő reményében visszatért Gyöngyösre, „jegyese” gyermeket várt, azaz – mint somomásan írta – „a Gyöngyösi mátká tál el-töre”.¹⁷ Gyöngyöstől Pest-Budán át meg sem állt Bécsig, ahol 1820-ban Rudnay Sándor esztergomi érseket köszöntötte. Bécsből Esztergom érintésével utazott tovább Eperjesre.¹⁸ A mozgalmas életrajzi háttér bizonyítja, hogy sürgősen megfelelő mecénásra volt szüksége, s azt Rudnay Sándorban vélte felfedezni.

Berei Farkas András sajátos alkotói stratégiája¹⁹ ismeretében nem meglepő, hogy az impresszum-adatokat nélkülöző nyomtatvány három verse más műveiben is megjelent. Az unikum, korábban nem feltételezett, eddig bibliográfiailag ismeretlen nyomtatvány első és második verse ugyanezek a címeken megjelent az ugyancsak unikum példányú *Poétai virágok* című, ismeretlen helyen 1820-ban kiadott Berei Farkas-munka kilencedik levelének hátoldalán.²⁰ Mivel a harmadik vers is megjelent egy másik nyomtatványban (Berei Farkas András, *Szomorú vigasság*, Bécs, 1820) a most közölttől eltérő címen: *Rudnai Rudnay Sándor Ö Hertzegsége Magyar Ország Primássa Tzimerének magyarázatja*,²¹ feltételezhető, hogy az újonnan adatolt alkalmi nyomtatvány 1820-ban²² készült

15 Uo., II, 79, nr. II.65.

16 A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Szűry Gyűjteményében található példány ajándékozó bejegyzése a címlap előtti előzéken: „Illustrissimo D. C. Paulo Rhaday S. C. R. Camerario”. Uo., II, 86, nr. II.72.

17 Uo., II, 85, nr. II.71, [I]_{3v-4r}; II, 86, nr. II.72, 18–19.

18 Uo., I, 48–50.

19 Uo., I, 77–96.

20 Uo., II, 88, nr. II.74, [I]_{1v}.

21 Uo., II, 87, nr. II.73, 4.

22 Az 1820. évi megjelenést támasztja alá az a körülmény is, hogy egy 1819-ben megjelent munkájában (KNAPP 2007–2009, II, 86, nr. II.72) Berei Farkas az „Az Új Munkák Nevei” között

egy ismeretlen bécsi, esetleg pozsonyi nyomdában, s a szerző azt Esztergomban az érseki bevonulás alkalmából gratulációként kívánta átnyújtani Rudnay Sándornak.²³

A nyomtatvány egyetlen költői toposzát („Hogy ha az élő fák’ beszélni tudnának”)²⁴ az első vers (*Országunk Tsillagja, ama nagy Rudnay H. Rudnay Sándor ünnepe Éneke. Esztergomban 1820ban 16. Majusban.*) első sora tartalmazza, melyet követően az alkalmi ének szorosan kötődik az aktuális eseményhez, Rudnay Sándor esztergomi érseki bevonulásához. Rudnayt a Habsburg-Estei Károly Ambrus halálát követő tíz éves²⁵ érseki széküresedés után iktatták be esztergomi érseknek. Beiktatása napján székhelyeként Esztergomot nevezte meg és foglalta el, azaz megszüntette az esztergomi érsek és káptalan 1543 óta tartó nagyszombati, illetve pozsonyi tartózkodását. 1820. május 16-án Esztergomban a Szent Vendel téren (ma Rudnay tér), a déli városrészben, a budai és a komáromi út találkozásánál fogadta Esztergom népe – köztük minden valószínűség szerint Berei Farkas András – az új érseket, Rudnay Sándort, aki korábban (1815-től) erdélyi püspök volt. A versben minden bizonnyal az örvendezés toposzaként szerepel a „Rósa szín selyem palást”, mely a katolikus egyházban közismerten évente mindössze két alkalommal (advent 3. és nagyböjt 4. vasárnapján) használatos, az egyházhoz tartozás örömeinek kifejezésére szolgáló liturgikus színeként.²⁶

A második, *Fő Posony Városa’ Éneke* című vers a Pozsonyban és Budán már 1820 előtt megismert főúri „mecénásai” közül emleget néhányat, akikről

a 19. számon írta körül a már hivatkozott, akkor még csak tervezett, a megvalósulttól részben eltérő tartalmú (KNAPP 2007–2009, II, 88, nr. II.74) munkát: „Rudnai Sándor Magyarország Primássa, az Üdvözlő Fő Rangok és az Esztergomi fegyver viselő, Magyar polgár sereg által meg tiszteltetése Májor és Tanácsbéli Juhász János, és Fő Adjutáns Lester Urak Vetérlések alatt. Báró Szepesi Erdelyi [I] Püspök’ Versei Tóldalékban.” 1820 előtt Berei Farkas kinyomtatott mecénásainak körében nem található meg Rudnay Sándor neve, megtalálható viszont az esztergomi érsekséget Habsburg-Estei Károly Ambrus halála utáni széküresedésben irányító Jordánszky Eleké a „Jordánszky Kanonok” formában. KNAPP 2007–2009, II, 86, nr. II.72, [2]₂. Jordánszkyhoz I. Tüskés Gábor, KNAPP Éva, *Utószó = JORDÁNSZKY Elek, Magyar országban, ’s ahoz tartozó Részekben lévő [...] Mária kegyelem’ Képeinek rövid leírása, Posonban, Belnay’ örököseinek betűivel, 1836, faksimile kiadás, Bp., Akadémiai, 1988, 11–12.*

23 A nyomtatvány kijelölt helye a bibliográfiában: KNAPP 2007–2009, II, nr. II.73/a.

24 A lírai gondolat átforgmált, kvalitásos megfogalmazása Petőfi Sándornál: „Beszél a fákkal a bús őszi szél, / Halkan beszélget, nem hallhatni meg; / Vajon mit mond nekik? beszédire / A fák merengve rázzák fejüket.” PETŐFI Sándor, *Beszél a fákkal a bús őszi szél ...* Koltó, 1847. szeptember. Az időtálló toposz variánsa XX. századi gyermekversben is megtalálható „... / rózsák, szegfűk, tulipánok. / Hogyha beszélni tudnának, / tán jó reggelt kívánnának, / ...” ZELK Zoltán, *A kis kertész*.

25 A versben helyesen tíz év olvasható („Magyar Hazánk tíz esztendő árva gyászszát vetkezi”), ami Berei Farkas ismereteire vet fényt.

26 Amikor a szerző áttért a katolikus hitre, a hetekig tartó oktatás részeként ismerkedhetett meg a liturgikus színekkel és jelentésükkel. KNAPP 2007–2009, I, 43–50.

feltételezte, hogy részt vesznek Rudnay Sándor köszöntésén, s ez alkalommal tőlük is pénzt remélhet a nyomtatvány átadásakor. A felsorolt személyek kiléte nagy valószínűséggel jól azonosítható. „Hertzeg és Gróf Pálffy Excellenziaja” Pálffy József gróf, aki édesapja, Pálffy Károly Jeromos halála után (1816. május 28.) elsőszülött fiúként örökölte a birodalmi hercegi rangot. „Vásonkői Zichi” vagy Zichy Károly (1753–1826) országbíró, helytartótanácsi elnök, vagy az ugyancsak Zichy Károly (1779–1834) főispán, a magyar udvari kamara elnöke volt. A „Nagy hazafi! nagy Gróf Langi Zichi János” nagylángi nagybirtokost éppúgy teljes nevén írta versbe, mint a neves műgyűjtő és mecénás birodalmi herceg Esterházy Miklóst (1765–1833) és fiát, Pált. Farkast anyagilag segíthette az utóbbi két személy, mivel később nekik ajánlotta a Napóleont hajóval viszik Elba szigetére témájú rézmetszetet, mely *A haza kétszer kötött, négyszer bomlott békessége* című nyomtatványához kötve jelent meg (Szeged [1822]).²⁷ „Hertzeg Grasalkovich” azonos a gödöllői kastély urával, a gyermektelen Grassalkovich Antal birodalmi herceggel, királyi kamarással, Csongrád vármegye főispánjával, akit Farkas korábban és később is több nyomtatványában emlegetett, illetve „mecénásaként” köszöntött.²⁸ „G. Eszterházy” valószínűleg nem más, mint galántai gróf Esterházy József (1760–1830?), Zemplén vármegye főispánja, akit Farkas a már említett Buda-rézmetszethez tartozó versében is megemlíttet.²⁹

A harmadik vers Rudnay Sándor érseki címerének kép nélkül közölt sajátos emblematikus magyarázata. Az emblematikus címermagyarázat műfaja a XVII–XVIII. századból került át a XIX. század első felére, s ekkor ugyanúgy egy-egy személy dicsőítését vagy a családi reprezentációt szolgálta, mint korábban, illetve a humanista gyakorlatban.³⁰ Az értelmezés tartalmát Berei Farkas András igyekezett közelíteni úgy a korízléshez, mint a jeles alkalomhoz. A verszetben a „Rósa szín palást” valószínűleg egyaránt jelenti az öröm – korábban már értelmezett – szimbólumát és a herceg-érseki címer palástját. A címeren nyugvó koronát a belőle kinyúló apostoli kettős kereszttel Farkas egyszerűen a „Fő Rang”-ra „és nagy tisztesség”-re értelmezte. A címerben látható medve némileg zavaros, moralizáló magyarázattal

27 „H: Ezterházy Miklós, és Pál / Fiának, az Anglusnál lévő Követnek. / ajánlja az Iró”. *Uo.*, II, 200, nr. VC3.

28 Így például 1809-ben és 1830-ban: *Uo.*, II, nr. II.37; nr. II.114. Berei Farkas a gödöllői Grassalkovich-kastélyt rézmetszeten, kísérvésszel is megörökítette 1819-ben. *Uo.*, II, 145, nr. VB3.

29 „... Buda / Gróf Eszterházzal egy Urat szolgáltam / Budán; hogy Udvari Poétának áltam / Zemplén Vármegyének a lett Fő-Ispánya; ...” *Uo.*, II, 162, nr. VB15.

30 Vö. KNAPP Éva, *Emblematikus eszközök a XVII–XVIII. századi magyarországi prédikációirodalomban*, ItK, 104(2000), 1–23, itt: 13–14.

(...) ellenség Ördög, Világ, Pokol.
Ki ezeknek hódol örök halált okol.
De ki a' Jészussal együt vitézkedik
Az Ördögön, Poklon, győzödelmeskedik.

Aktualizálásra hajlik a címerben látható csillag és félhold értelmezése (Rudnay Sándor mint „Égi Követ”), melyet Farkas összekötött személyes elvárásával, saját, az érsektől remélt anyagi „megújulásával”, azaz Rudnay által vágyott megajándékozásával:

Mint az el fogyott Hód mi is meg ujjulunk,
Ö Hertzegségéhez a' midön járulunk.

Az elismerés és az ismertség kettősségében már életében legendás Farkas András nyomtatott munkái bibliográfiájának egy tétellel történt kiegészítése lehetőséget nyújtott az irodalmiság alsó határán mozgó, a popularitás és a literátusság közötti sajátos közvetítő szerep újabb, rövid bemutatására. Farkas írói habitusának és mentalitásának összetevői e nyomtatványában is töretlenül érvényesültek, jóllehet a versezet már előre vetíti a szerző fogadtatásának 1820 körüli gyökeresen átalakulását: verseit egyre kevesebben tartották szórakoztatónak, s ez visszahatott a szerző alkotókedvére. Halász Gábor szavainak igaza azonban e nyomtatvány ismeretében is töretlen: „Nemcsak a remekművek halhatatlanok, a ponyva is az [...]”,³¹ s tegyük hozzá – kutatható továbbra is a magyar irodalomtörténet számára.

31 HALÁSZ Gábor, *A halhatatlan ponyva* = Uő, *Tiltakozó nemzedék*, Bp., Magvető, 1981, 1164.